

Наталія Кінд-Войтюк (м. Луцьк),
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету
ім. Лесі Українки України,
E-mail: kind2017@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7746-2807>

Джерела з вивчення історії і охорони пам'яток на Волині у 1920-х – 1930-х роках

У статті аналізуються і вводяться до наукового обігу джерела з вивчення краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920-х – 1930-х роках. Історико-краєзнавчі дослідження та пам'яткоохоронна робота 1920-х – 1930-х років на Волині репрезентовані друкованими та рукописними джерелами, які відклалися у фондах державних архівів, відділів рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Волинського і Кременецького краєзнавчих музеїв, Архіву нових актів Республіки Польща.

Значний масив названих вище матеріалів знаходиться насамперед у державних архівах Волинської та Рівненської областей. Тут, зокрема, зберігаються матеріали листування вищих офіційних установ з місцевими органами самоврядування, їх розпорядження стосовно збору і подання відомостей про пам'ятки старовини, переписка громадських осередків і товариств щодо нових надходжень до музеїв, підготовки й проведення реконструктивних і ремонтних робіт, ін.

Аналіз джерел з означеної проблеми засвідчує, що більшість їх відзначається значною інформативною насиченістю, достовірністю і різноплановістю. Це дозволяє загалом достатньою мірою прослідкувати особливості краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Волині, висвітлити діяльність наукових товариств, музеїв та окремих шанувальників старовини, об'єктивно оцінити їх зусилля. Багатьом документам притаманні заідеологізовані концепції офіційної польської історичної науки, але критичне їх опрацювання складає неоціненну базу для розкриття проблеми.

Ключові слова: джерела, Україна, Польща, Волинь, документи, спогади, архівні матеріали, публікації документів і матеріалів, архів, наукова бібліотека, музей, часописи, журнали, газети, міністерство, воєводство.

Kind-Wojtyuk Natalia (Lutsk),
candidate of historical sciences,
PhD in History, Associate Professor of the Department of Modern
and Contemporary History of Ukraine
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Email: kind2017@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7746-2807>

Sources for the study of history and protection of monuments in Volyn in the 1920-ies – 1930-ies

The article analyzed and introduced into scientific circulation sources for the study of local lore and monument protection works on the Western Volyn in 1920-ies – 1930-ies. Istoriko-of regional studies and monument protection work of the 1920-ies – 1930-ies in the Volyn region are presented printed and manuscript sources, are deposited in the collections of the state archives, Department of manuscripts of the Lviv scientific library named. Stefanyk National Academy of Sciences of Ukraine and National library of Ukraine named. Vernadsky, Volyn and Kremenets local history museums, the Archive of new acts of the Republic of Poland.

A considerable array of the above-mentioned materials is primarily in the state archives of Volyn and Rivne regions. Here, in particular, stores the correspondence of the highest official agencies, local authorities, their orders regarding the collection and reporting of ancient monuments, the correspondence of public organizations and societies concerning new acquisitions to the museums, the preparation and conduct of reconstructive and repair work, etc.

The analysis of the sources outlined the problem shows that the majority of them differs significantly in informative richness, authenticity and diversity. This makes it possible, in general, to sufficiently trace the features of local lore and conservation work in Volyn, to cover the activities of scientific societies, museums and individual admirers of antiquity, to objectively evaluate their efforts. Many documents contain ideologized concepts of official Polish historical science, but their critical elaboration provides an invaluable basis for exposing the problem.

Key words: sources, Ukraine, Poland, Volyn, documents, memoirs, archival materials, publications of documents and materials, the archive, scientific library, Museum, journals, magazines, Newspapers, Ministry, province.

Для сучасної української історичної науки характерним явищем є помітне зростання інтересу до ґрунтового краєзнавчого дослідження регіонів та населених пунктів України, в тому числі і Волині, об'єктивного показу внеску різноманітних наукових та громадських закладів, окремих краєзнавців у вивчення їх минушини та збереження місцевих пам'яток старовини. Таке звернення до історичних коренів українського народу, відновлення призабутих вікових традицій і духовних цінностей, сприяють відродженню його національної свідомості.

Ґрунтовне дослідження краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920-х і 1930-х роках неможливе без опрацювання архівних збірок України і Польщі, фондів музейних установ, бібліотечних закладів, публікацій документів і матеріалів, інших видів джерел. Аналіз окремих корпусів документів, що стосуються проблеми, в останнє десятиліття поданий у статтях В. Добровичинської та О. Корецької¹. Однак жодна із зазначених робіт не носить спеціального джерелознавчого характеру, лише побіжно торкаючись характеристики тих чи інших архівних документів, що залучалися до розкриття порушеної авторами теми.

Метою дослідження є аналіз та залучення до наукового обігу джерел з вивчення краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920-х – 1930-х роках.

Історико-краєзнавчі дослідження і пам'яткоохоронна робота 1921-1939 років на Західній Волині репрезентовані друкованими та руко-

писними джерелами, які відклалися в архівних збірках, фондах музейних установ, бібліотечних закладах. За загальною інформаційною насиченістю, зокрема, рівнем та об'єктивністю відображення тих чи інших аспектів вищезгаданої теми джерела з неї можна поділити на наступні групи: архівні матеріали міністерств, воєводських органів правління, особистих фондів дослідників 1920-х – 1930-х років; публікації документів і матеріалів; праці і спогади учасників історико-краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності на Волині міжвоєнного періоду; періодика.

Змістовні для вивчення проблеми документи зберігаються в низці центральних і регіональних архівів України та Польщі. Наявні тут листи, розпорядження, звіти, доповідні записки, анкети та іншого плану матеріали дають змогу прослідкувати процес становлення й розвитку краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи у Другій Речі Посполитій, визначити її напрями стосовно Волинського воєводства, охарактеризувати діяльність музеїв та наукових товариств, що носила пропольський характер, визначити внесок багатьох краєзнавців і шанувальників старовини у вивчення минулого й охорону пам'яток Волині, показати ту подвижницьку роботу, яку здійснювали українські дослідники для захисту й підтвердження українськості регіону.

Значний масив названих вище матеріалів знаходиться насамперед у державних архівах Волинської та Рівненської областей. Тут, зок-

¹Добровичинська В.А. Періодичні видання волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939) // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки: Серія: Історичні науки. 2000. № 3. С.86-89; Корецька О. «Документи розкидані, понижені, незнані»... До 95-річчя від дня народження Леоніда Маслова // Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 3. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Луцьк – Колодяжне, 18-19 травня 2004 р. Луцьк: МП «Пульс», 2004. С. 83-85.

рема, зберігаються матеріали листування вищих офіційних установ з місцевими органами самоврядування, їх розпорядження стосовно збору і подання відомостей про пам'ятки старовини, переписка громадських осередків і товариств щодо нових надходжень до музеїв, підготовки й проведення реконструктивних і ремонтних робіт.

Із збірок Державного архіву Волинської області найбільше документів про історико-краєзнавчі дослідження і пам'яткоохоронну роботу на Волині у 1921-1939 роках містять фонд 36 (Луцьке повітове староство), фонд 46 (Волинське воєводське управління) та фонд 158 (магістрат міста Луцька).

Серед справ, що входять до фонду 46, інтерес представляє справа з листом волинського воєводи до священослужителів з проханням виявляти давні пам'ятки культури Волині². Зацікавлення викликають справи із звітом про діяльність Волинського музею за 1931 рік та протоколом засідань його музейно-бібліотечної комісії від 5 квітня 1932 року, звітами Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини на початку 1930-х років. Їх зміст дозволяє простежити підсумки діяльності цих науково-громадських об'єднань, звернути увагу на політичний підтекст такої роботи, окреслити напрями, які не набули достатнього поширення у тодішній краєзнавчій та пам'яткоохоронній діяльності.

Матеріали цього фонду містять статuti Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини та Волинського товариства приятелів наук, відомості про їх керівний склад, проведення лекційної, екскурсійної та пам'яткоохоронної роботи³. Зокрема, тут йдеться про організацію туристичних історико-пізнавальних екскурсій Волинським воєводством та Польщею загалом, змальовуються зміст і результати екскурсійної роботи цих товариств. Із звітів їх мистецько-культурних секцій можна почерпнути дані про пам'ятки архітектури Володимира-Волинського, Межиріч, Вишнівця, Голоб

та інших населених пунктів регіону, проведені тут у костелах, замках, палацах відповідні реставраційні роботи.

Справи фонду 46 широко висвітлюють питання фінансування пам'яткоохоронних заходів у Волинському воєводстві, збереження віднайдених викопних предметів старовини. Зокрема, тут наводяться дані про кошти, виділені на реставрацію Луцького замку. З цим масивом архівних документів тісно поєднуються справи даного фонду, що містять інформацію про археологічні дослідження у Волинському воєводстві протягом 1921-1939 років. Зокрема, вони розповідають про знахідку решток мамонта у селі Горники Дубенського повіту, інформують про археологічні знахідки, віднайдені на православному кладовищі села Городок на Волині впродовж 1933-1935 років.

Фонд 158 Державного архіву Волинської області містить справи з хронологічними довідками про місто Луцьк, списками установ воєводського центру, причетних до здійснення історико-краєзнавчої, пам'яткоохоронної та туристичної діяльності, їх статистичними звітами, листуванням, пов'язаним з ремонтом Луцького замку та ін.⁴. Тут, зокрема, характеризуються робота місцевої туристичної комісії, перебіг видання М. Орловичем путівника по Волині, заходи магістрату щодо ремонту споруд Верхнього замку у Луцьку. У вищезгаданих справах містяться інформаційні бюлетені, переписка науково-громадських осередків Волині з воєводським управлінням щодо організації туристично-краєзнавчої роботи. Ці та інші матеріали даного фонду збагачують загальний зміст документальної бази Державного архіву Волинської області, що стосується історико-краєзнавчих досліджень та пам'яткоохоронної роботи на Волині міжвоєнного періоду, надавши змогу наповнити певні аспекти цієї проблеми раніше невідомими фактами.

Якщо говорити про Державний архів Рівненської області, то найпомітніший масив матеріалів з досліджуваної теми зосереджений у

² Лист воєводи до священників і ксьондзів з проханням про виявлення стародавніх пам'яток культури Волині. 8 січня 1931 р. // Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 2, спр. 54. – 1 арк.

³ Статут Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини. 13 червня – 30 липня 1931 р. // Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 1842. – 12 арк.

⁴ Листування з установами м. Луцька і приватними особами про ремонт і збереження замку Любарта. 21 серпня 1921 р. – 29 січня 1939 р. // Державний архів Волинської області, ф. 158, оп. 1, спр. 49. – 239 арк.

фонді 160, що пов'язаний з ім'ям Я. Гоффмана – визначного польського дослідника і шанувальника пам'яток Волині. Так, звіти про діяльність гуманістичної комісії Волинського товариства приятелів наук за 1935-1937 роки, протоколи засідань його наукової ради, внутрішній статут музейно-бібліотечної комісії, плани лекцій з історії Волині, за яким члени Товариства читали лекції у різних державних установах і навчальних закладах, дозволили чіткіше окреслити різносторонню діяльність, яку проводило Товариство на ниві історичного та етнографічного краєзнавства, у справі охорони місцевих пам'яток⁵. Ці архівні збірки дали також можливість прослідкувати внесок у вивчення Волині та охорону пам'яток багатьох представників польської науки та місцевих польських і українських краєзнавців. Це особливо стосується власне Я. Гоффмана, науковий доробок якого у дослідження Волині ще не знайшов дійсно ґрунтовного узагальнюючого висвітлення.

Фонд 160 Державного архіву Рівненської області містить також низку справ, з яких можна довідатись про археологічні дослідження Волині другої половини 1920-х – 1930-х років⁶. Тут, зокрема, зосереджені звіти делегата Краківського археологічного музею Польської академії мистецтв Г. Ленчика про проведені ним розкопки в Горохівському повіті, перебування його на Волині у 1937 році, складена дослідником бібліографія з археології Волинського воєводства.

Різноманітні матеріали про діяльність державних та громадських установ, науковців, причетних до історико-краєзнавчих досліджень на Волині, характеристику проведеної ними пам'яткоохоронної роботи у 1921-1939 роках містить також відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка Національної академії наук України. Вони сконцентровані на-

самперед у фонді 26 (Управління консервації Львівського воєводства, відділ охорони пам'яток культури і мистецтва) та фонді 88 (Прусевич Олександр).

Про збереження культурної спадщини у Волинському воєводстві впродовж 1920-х-1930-х років розповідають такі документи фонду 26 як листи Міністерства віровизнань і народної освіти, яке керувало у досліджуваній період охороною пам'яток старовини Другої Речі Посполитої, до окружних реставраторів щодо збору анкетних матеріалів про польські музеї; матеріали XII з'їзду консерваторів Польщі, що відбувався на Волині і на якому розглядалися питання реставрації пам'яток старовини краю; листування польського дослідника архітектури і водночас відповідального чиновника Волинського воєводства за пам'яткоохоронну роботу З. Ревського з львівським воєводським консерватором стосовно відбудови палацу Любомирських та інших архітектурних об'єктів Волині тощо⁷.

Значну цінність для розкриття теми представляє фонд 88 вищезгаданого відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка, де зосереджені рукописні та друковані матеріали, пов'язані з особистістю А. Прусевича – першого директора Волинського музею⁸. Зокрема, його листи до старости міста Луцька дозволяють прослідкувати процес передачі частини експонатів краєзнавчої виставки 1928 року у розпорядження Волинського музею. Цікавими є й лист музею в місті Познані до Волинського музею з проханням надіслати карту Волині з гербами волинських міст, а також лист керівництва самого Волинського музею до А. Прусевича з подякою про передану колекцію старожитностей Волині, за волинські вишивки та малюнки волинської кераміки. З переписки А. Прусевича кінця 1920-х – початку 1930-х років, доповідних

⁵ Внутрішній статут музейно-бібліотечної комісії Волинського товариства приятелів наук, протоколи засідання наукової ради комісії. 1935 р. // Державний архів Рівненської області, ф. 160, оп. 1, спр. 75. – 14 арк.; Проект статуту Волинського наукового інституту при Кременецькому ліцеї. 1938 р. // Державний архів Рівненської області, ф. 160, оп. 1, спр. 69. – 82 арк.

⁶ Звіт делегата Археологічного музею Польщі Академії мистецтв у Кракові Г. Ленчика про перебування його на Волині. 1937 р. // Державний архів Рівненської області, ф. 160, оп. 1, спр. 78. – 5 арк.

⁷ Реставратор Волинського воєводства. Листи до окружних консерваторів Міністерства віровизнань і народної освіти в справі збору даних, що стосуються польських музеїв. // Відділ рукописів ЛНБ імені В. Стефаніка НАН України, ф. 26, спр. УК-18. – 335 арк.

⁸ Волинський музей в Луцьку. Лист до Прусевича з подякою за колекції друків з історії Волині, за волинські вишивки та малюнки волинської кераміки. 1933. // Відділ рукописів ЛНБ імені В. Стефаніка НАН України, ф. 88, спр. Прус. 109. – 1 арк.

записок державних установ, протоколів засідань правління Волинського музею, вирізок з часописів «Ziemia Wołyńska» («Волинська земля») за 1932 рік можна почерпнути інформацію про стан справ у Волинському музеї, надходження до нього експонатів та їх зберігання, про планування роботи закладу, призначення А. Прусевича на посаду його керівника, діяльність музеїв Луцька загалом, ін.

Важливим джерелом для розкриття проблеми стали матеріали фондів Волинського та Кременецького краєзнавчих музеїв. У збірках першого з них зосереджені рукописні і друковані матеріали про учасників історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Волині міжвоєнного періоду: відомого археолога, керівника музею в 1930-х роках Я. Фітцке, працівників музею – поляка К. Пшемиського та українця А. Дублянського, голову Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини Т. Гумінського, ботаніка С. Мацка, ін. Серед цих матеріалів знаходяться статті та спогади вищезазначених осіб про наукову діяльність Волинське товариство приятелів наук, історико-краєзнавчу та пам'яткоохоронну роботу інших науково-громадських товариств, Волинського музею, особливості формування його колекції, вивчення волинських старожитностей.

Фондова збірка Кременецького краєзнавчого музею вартісна для дослідження тим, що містить матеріали Волинського наукового інституту. Так називався заклад, що діяв при Кременецькому ліцеї впродовж 1938-1939 років і був причетний до проведення та узагальнення результатів краєзнавчої і пам'яткоохоронної роботи у регіоні. Найвні у збірці статут інституту, протоколи засідань його комісій, перелік загальних справ, поточна кореспонденція та інші матеріали дають змогу проаналізувати напрями краєзнавчого вивчення і збереження пам'яток старовини на теренах Волині напередодні вибуху Другої світової війни, внесок місцевих краєзнавців у вивчення минувшини краю, зв'язки з провідними науковими центрами тодішньої Речі Посполитої. Вагомість означених матеріалів визначається й тим, що вони дають

можливість прослідкувати відверте накладення наприкінці 1930-х років політичних мотивів на дослідницьку діяльність, яка внаслідок цього набирала виразного антиукраїнського спрямування.

Об'ємний за кількістю справ і цінний за інформативною насиченістю матеріал є у фондах Архіву нових актів (Archiwum Akt Nowych) Польщі, що знаходиться у Варшаві. Найпомітніший його масив міститься у фонді 3 (Цивільна канцелярія Начальника держави у Варшаві), фонді 8 (Президія Ради міністрів) та фонді 14 (Міністерство віровизнань і народної освіти).

Так, документи Цивільної канцелярії Начальника держави та Президії Ради міністрів Другої Речі Посполитої дозволяють прослідкувати процес формування основних засад пам'яткоохоронної політики міжвоєнної Польщі, яка знаходила безпосереднє втілення і у Волинському воеводстві, ставлення різних політичних сил держави та практичну реалізацію відповідного курсу щодо збереження культурної спадщини українського населення⁹.

Друковані й рукописні матеріали Міністерства віровизнань і народної освіти цікаві тим, що дають змогу вивчити діяльність органів керівництва музейною політикою Польщі, яка здійснювалася і на теренах Волині¹⁰. До цих державних і громадських структур відносилися Міністерство віровизнань і народної освіти, Державна музейна рада, Союз музеїв у Польщі. Їх розпорядження, рекомендації, статистичні дані, листування з музейними закладами на місцях показують, як складалася і діяла сітка таких установ у Волинському воеводстві, яким чином відбувалося вироблення основних напрямів діяльності, наскільки самостійними були місцеві музеї і їх працівники у проведенні дослідницької краєзнавчої та пам'яткознавчої роботи, вплив політичного фактора на неї.

Фонд 14 цінний й тим, що у протоколах засідань з'їздів реставраторів Другої Речі Посполитої, опитувальних листах про стан музеїв держави, звітах відділу мистецтв Волинського воеводства містять чимало невідомих фактів, які стосуються питань розгортання музейницької

⁹ Документи Президії ради міністрів. Протоколи засідань т. 1. – 1917-1925. // AAN, zesp. 8, syg. 322-323. – 721 s.

¹⁰ Музеї. Загальні справи, музеї і мистецькі зібрання в Польщі, організація музеїв. 1919-1938pp. // AAN, zesp. 14, sygn. 6998. – 616 s.

діяльності, становлення й розвитку пам'яток охоронної роботи, в тому числі й проведення реставрації багатьох визначних архітектурних пам'яток регіону, визначення проблем, що зустрічалися в ході її здійснення¹¹.

Складовою джерельної бази теми є публікації документів і матеріалів, що з'явилися на сьогодні українською, польською та російською мовами. У документальних збірниках українською мовою наведено чимало цікавих матеріалів (у вигляді уривків спогадів, повідомлень преси, витягів із наукових статей міжвоєнного періоду) про історико-краєзнавчі дослідження 1920-х – 1930-х років на Волині, окремих представників українського та польського краєзнавчого руху й пам'ятоохоронної роботи, причетних до такої діяльності, збереження пам'яток минувшини регіону.

Збірники документів та матеріалів польською мовою представлені як виданнями державних установ, так і працями індивідуального характеру. Зокрема, у збірниках «*Dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*» («Урядова газета Речі Посполитої»), «*Dziennik ustaw Rzeczy-*

pospolitej Polskiej» («Законодавчий вісник Речі Посполитої») містяться законодавчі акти міжвоєнної Польщі щодо музейної, пам'ятоохоронної та історико-краєзнавчої діяльності. У цих же виданнях, а також і в збірниках, укладених індивідуально, наводяться документи про Ризький мирний договір 1921 року, який містив гарантії національним меншинам Польщі щодо збереження й розвитку їх національної та культурної самобутності, матеріали про утворення воєводств країни, в тому числі й Волинського воєводства, становлення його управлінських структур, що безпосередньо займалися питаннями організації і проведення краєзнавчої та пам'ятоохоронної роботи.

Важливим видом джерельного матеріалу є праці та спогади безпосередніх учасників історико-краєзнавчого руху і пам'ятознавчої діяльності на території Волинського воєводства. До їх числа відносяться монографії та статті, авторами яких були А. Дублянський¹², Л. Маслов¹³, М. Тучемський¹⁴, О. Цинкаловський¹⁵, А. Войніч¹⁶, Я. Гоффман¹⁷, М. Орлович¹⁸, Ю. Дуткевич¹⁹, А. Прусевич²⁰

¹¹ Воєводські реставратори. Фінансові справи і організація відділів мистецтва у воєводських урядах 1931-1939 // *Archiwum akt nowych* (далі ААН), zesp. 14, sygn. 7027. – 236 s.; XII з'їзд Ради реставраторів 1927р. // Відділ рукописів ЛНБ імені В. Стефаника НАН України, ф. 26, спр. УК-25. – 202 арк.

¹² *Дублянський А.* Луцьк: Історичний нарис. Луцьк: Накладом Романа Клоса, 1934. 32 с.; *Дублянський А.* Волинське товариство приятелів науки // *Українська нива*. – 1936. – 13 вересня; *Дублянський А.* Легенда про заснування Луцька // *Українська нива*. 1936. 12 липня; *Дублянський А.* Пізнаймо Волинь. Кременець // *Українська нива*. 1936. 15 листопада; *Дублянський А.* Пізнаймо Волинь. Олика // *Українська нива*. – 1936. – 1 листопада; *Дублянський А.* Пізнаймо Волинь. Рівне // *Українська нива*. 1936. 23 вересня; *Dublanski A.* W sprawie herbów miast wołyńskich // *Ziemia Wołyńska*. 1939. № 1. S. 13.

¹³ *Маслов Л.* Архітектура старого Луцька. Львів: Мистецтво, 1936. 45 с.

¹⁴ *Тучемський М.* Життя і діяльність Святого Рівноапостольного князя Володимира та охрещення при ньому Русі-України (988-1938). Крем'янець: Церква і нарід, 1938; *Тучемський М.* По глухих закутках Волинського Полісся. Крем'янець: Волинський епархіальний місійний комітет, 1938. 119 с.

¹⁵ *Цинкаловський О.* Волинські дерев'яні церкви (XVII – XVIII ст.). Львів: Діло, 1935. 15 с.; *Цинкаловський О.* Сліди християнства на Волині до князя Володимира Великого. Крем'янець: Накладом видавництва «Церква і нарід», 1938. 14 с.; *Цинкаловський О.* Волинські скарби // *Український православний календар на 1982 р.* – Вінніпег: Накладом Товариства «Волинь», 1981. С. 126-128; *Цинкаловський О.* Матеріали до археології Володимирського повіту // *Записки НТШ*. – 1937. Т. CLIV. С. 183-240.

¹⁶ *Wojnicz A.* Łuck na Wołyniu. Łuck: “Promyk”, 1922. 98 s.

¹⁷ *Hoffman J.* Bibliografia Wołynia // *Rocznik Wołyński*. 1939. № 8. S. 333-477; *Hoffman J.* Monografia powiatu Łuckiego. Łuck: B.w., 1933. 92 s.; *Гоффман Я.* Історія „*Rocznika Wołyńskiego*” // *Літопис Волині*. 1953. № 11. С. 11

¹⁸ *Orłowicz M.* Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck: Nakładem Wołyńskiego towarzystwa krajoznawczego i opieki nad zabytkami Przeszłości w Łucku, 1929. – 387 s.

¹⁹ *Dutkewicz J.* Zamki warówne na Wołyniu // *Kalendarz ziem wschodnich na rok 1935 / Pod redakcją W. Wasunga.* Warszawa. 1934. S. 227-233.

²⁰ *Prusiewicz A.* Klasztory katolickie w diecezji Łuckiej. – Łuck: Nakładem oddziału Wołyńskiego towarzystwa opieki nad zabytkami przeszłości, 1922. – 20 s.; *Prusiewicz A.* Museum Wołyńskie // *Ziemia Wołyńska*. 1928. 26 czerwca; *Prusiewicz A.* Zamki i fortece na Wołyniu. Łuck: “Promyk”, 1922. 10 s.

Я. Фітцке²¹, С. Мацко²², Ю. Нець²³, Т. Свещовський,²⁴ К. Тележинський²⁵, Т. Сулімірський²⁶, С. Томкович²⁷, М. Валіцький²⁸, спогади, що їх залишили археолог О. Цинкаловський, реставратор пам'яток Волинського воєводства З. Ревський²⁹, один з керівників Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини Т. Гумінський³⁰. Тут описуються археологічні розкопки, дослідження місць розташування давніх культових споруд, збереження архітектурних пам'яток шляхом реконструктивних робіт, початки діяльності музеїв та науково-громадських товариств. У працях та спогадах науковців і краєзнавців постійно проводиться думка про потребу вивчення минулого Волині і культурної спадщини українського та польського народів, якою багата ця земля.

Таким чином, історико-краєзнавчі дослідження та пам'яткоохоронна робота 1920-х – 1930-х років на Волині репрезентовані друкова-

ними та рукописними джерелами, які відкриті у фондах державних архівів Волинської та Рівненської областей, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника Національної академії наук України, Волинського і Кременецького краєзнавчих музеїв, Архіву нових актів Республіки Польща. Аналіз джерел з означеної проблеми засвідчує, що більшість їх відзначається значною інформативною насиченістю, достовірністю і різноплановістю. Це дозволяє загалом достатньою мірою прослідкувати особливості краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи у Волинському воєводстві, висвітлити діяльність наукових товариств, музеїв та окремих шанувальників старовини, об'єктивно оцінити їх зусилля. І хоча багатьом документам притаманні заідеологізовані концепції офіційної польської історичної науки, все ж критичне їх опрацювання складає неоціненну базу для розкриття проблеми.

References

Cy`nkalovs`ky`j O. Materialy` do arxeologiyi Volody`my`rs`kogo povitu // Zapy`sky` NTSh. – 1937. – Т. CLIV. – S. 183-240. [in Ukrainian]

Cy`nkalovs`ky`j O. Slidy` xry`sty`yanstva na Voly`ni do knyazy` Volody`my`ra Vely`kogo. – Krem`yanecz`: Nakladom vy`davny`cztva „Cerkva i narid”, 1. [in Ukrainian]

Cy`nkalovs`ky`j O. Voly`ns`ki derev`yani cerkvy` (XVII – XVIII st.). – L`viv: Dilo, 1935. – 15 s. [in Ukrainian]

Cy`nkalovs`ky`j O. Voly`ns`ki skarby` //Ukrayins`ky`j pravoslavny`j kalendar na 1982 r. – Vinnipeg: Nakladom Tovary`stva „Voly`n”, 1981. – S. 126-128. [in Ukrainian]

²¹ Fitzke J. Museum ks. Ostrogskich Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki musealnej na Wołyniu // Ziemia Wołyńska. – 1939. – № 1. – S. 56; Fitzke J. Museum Wołyńskiego towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku // Łuck. Praca zbiorowa. – Łuck: Łucki Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, 1937. – S. 276; Fitzke J. Odkrycie ziemianek starszej ceramiki Wstegowej w Łucku //Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności. 1937. № 8. S. 231-232.

²² Macko S. Poczynania naukowe na Wołyniu z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk // Wołyń. – 1937. – 19 grudnia; Macko S. Z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk // Wołyń. 1937. 7 lutego.

²³ Nieć U. Naukowy ruch na Wołyniu //Ziemia Wołyńska. 1938. №1. S. 168.; Nieć U. Wołyń w dorobku historycznym kultury polskiej //Ziemia Wołyńska. 1939. № 1. S. 80-82.

²⁴ Swieszczowski T. Herb miasta Łucka //Ziemia Wołyńska. – 1939. – № 1. – S. 11-13; Miasta Wołyńskie. Monografia opracowana pod redakcją T. Swieszczowskiego.– Łuck: Nakładem Zarządu Miejskiego w Łucku, 1937. – 128 s.

²⁵ Teleżyński K. Opis historyczno-geograficzny wsi Hołoby // Ziemia Wołyńska. 1939. № 1. S. 8-11 ; Teleżyński K. Łuck w czasie okupacji austriackiej //Ziemia Wołyńska. – 1939. № 4. S. 52-55.

²⁶ Sulimirski T. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Małopolsce Wchodniej i na Wołyniu // Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU. 1937. № 8. S. 226-227.

²⁷ Tomkowicz S. Ołyka. //Prace komisji historii sztuki. – Kraków: Nakładem PAU, 1923. T. 3. S. 1-37.

²⁸ Walicki M. Średniowieczne cerkwie Włodzimierza // Rocznik Wołyński. – 1931. T. 2. S. 371-383.

²⁹ Ревський З. «Я їхав на Волинь, як закоханий жених до нареченої» // Молодий ленінець. 1988. 15 жовтня.

³⁰ Гумінський Т. З історії Волинського товариства приятелів науки //Воляннз з Волині. 1998. Вересень – жовтень. С. 43-45.

- Dobrochy`ns`ka V.A. Periody`chni vy`dannya Voly`ns`kogo voyevodstva u mizhvoyenny`j period (1921-1939) // Naukovy`j visny`k VDU imeni Lesi Ukrayinky`: Seriya: Istory`chni nauky`. – 2000. – #3 – S.86-89. [in Ukrainian]
- Dokumenty` Prezy`diyi rady` ministriv. Protokoly` zasidan` t. 1. – 1917-1925. //AAN, zesp. 8, syg. 322-323. – 721 s. [in Polish]
- Dublanski A. W sprawie herbów miast wołyńskich //Ziemia Wołyńska. – 1939. – # 1. – S. 13. [in Polish]
- Dublyans`ky`j A. Legenda pro zasnuvannya Lucz`ka //Ukrayins`ka ny`va. – 1936. – 12 ly`pnya. [in Ukrainian]
- Dublyans`ky`j A. Lucz`k: Istory`chny`j nary`s. – Lucz`k: Nakladom Romana Klosa, 1934. – 32 s. Dublyans`ky`j A. Voly`ns`ke tovary`stvo pry`yateliv nauky` //Ukrayins`ka ny`va. – 1936. – 13 veresnya. [in Ukrainian]
- Dublyans`ky`j A. Piznajmo Voly`n`. Kremenez` //Ukrayins`ka ny`va. – 1936. – 15 ly`stopada. [in Ukrainian]
- Dublyans`ky`j A. Piznajmo Voly`n`. Oly`ka //Ukrayins`ka ny`va. – 1936. – 1 ly`stopada. [in Ukrainian]
- Dublyans`ky`j A. Piznajmo Voly`n`. Rivne //Ukrayins`ka ny`va. – 1936. – 23 veresnya. [in Ukrainian]
- Dutkewicz J. Zamki warówne na Wołyniu // Kalendarz ziem wschodnich na rok 1935 / Pod redakcją W. Wasunga. – Warszawa. – 1934. – S. 227-233. [in Polish]
- Fitzke J. Museum ks. Ostrogskich Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki musealnej na Wołyniu // Ziemia Wołyńska. – 1939. – # 1.– S. 56. [in Polish]
- Fitzke J. Museum Wołyńskiego towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku // Łuck. Praca zbiorowa. – Łuck: Łucki Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, 1937. – S. 276. [in Polish]
- Fitzke J. Odkrycie ziemianek starszej ceramiki Wstegowej w Łucku //Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności. – 1937. – # 8. – S. 231-232. [in Polish]
- Goffman Ya. Istoryya „Rocznika Wołyńskiego” //Litopy`s Voly`ni. – 1953. – # 11. – S. 11. [in Ukrainian]
- Gumins`ky`j T. Z istoriyi Voly`ns`kogo tovary`stva pry`yateliv nauky` //Volannya z Voly`ni – 1998. – veresen` – zhovten` – S. 43 – 45. [in Polish]
- Hoffman J. Bibliografia Wołynia //Rocznik Wołyński. – 1939. – # 8. – S. 333-477. [in Polish]
- Hoffman J. Monografia powiatu Łuckiego. – Łuck: B.w., 1933. – 92 s. [in Polish]
- Korecz`ka O. „Dokumenty` rozky`dani, pony`sheni, neznani”... Do 95-richchya vid dnya narodzhennya Leonida Maslova // Voly`ns`ky`j muzej: istoriya i suchasnist`. Naukovy`j zbirny`k. Vy`p. 3. Materialy` III Vseukrayins`koyi nauково-prakty`chnoyi konferencyi, Lucz`k – Kolodyazhne, 18-19 travnya 2004 r. – Lucz`k: MP „Pul`s”, 2004. – S. 83-85. [in Ukrainian]
- Ly`st voyevody` do svyashheny`kiv i ks`ondziv z proxannam pro vy`yavlennya starodavnix pam`yatok kul`tury` Voly`ni. 8 sichnya 1931 r. // Derzhavny`j arxiv Voly`ns`koyi oblasti, f.46, op.2, spr. 54. – 1 ark. [in Polish]
- Ly`stuvannya z ustanovamy` m. Lucz`ka i pry`vatny`my` osobamy` pro remont i zberezheniya zamku Lyubarta. 21 serpnia 1921 r. – 29 sichnya 1939 r. // Derzhavny`j arxiv Voly`ns`koyi oblasti, f.158, op. 1, spr. 49. – 239 ark. [in Polish]
- Macko S. Poczynania naukowe na Wołyniu z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk //Wołyń. – 1937. – 19 grudnia. [in Polish]
- Macko S. Z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk // Wołyń. – 1937. – 7 lutego. [in Polish]
- Maslov L. Arxitektura starogo Lucz`ka. – L`viv: My`stecztvo, 1936. – 45 s. [in Ukrainian]
- Miasta Wołyńskie. Monografia opracowana pod redakcją T. Swieszczowskiego.– Łuck: Nakładem Zarządu Miejskiego w Łucku, 1937. – 128 s. [in Polish]
- Muzeyi. Zagal`ni sprawy`, muzeyi i my`stecz`ki zibrannya v Pol`shhi, organizaciya muzeyiv. 1919-1938 rr. // AAN, zesp. 14, sygn. 6998. – 616 s. [in Polish]
- Nieć U. Naukowy ruch na Wołyniu //Ziemia Wołyńska. – 1938. – # 1. – S. 168. [in Polish]
- Nieć U. Wołyń w dorobku historycznym kultury polskiej //Ziemia Wołyńska. – 1939. – #1. – S. 80-82. [in Polish]
- Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck: Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Łucku, 1929. – 387 s. [in Polish]
- Proekt statutu Voly`ns`kogo naukovogo insty`tutu pry` Kremenez`komu liceyi. 1938 r. // Derzhavny`j arxiv Rivnens`koyi oblasti, f. 160, op. 1, spr. 69. – 82 ark. [in Polish]
- Prusiewicz A. Klasztory katolickie w diecezji Łuckiej. – Łuck: Nakładem oddziału Wołyńskiego towarzystwa opieki nad zabytkami przeszłości, 1922. – 20 s. [in Polish]

Prusiewicz A. Museum Wołyńskie // Ziemia Wołyńska. – 1928. – 26 czerwca. [in Polish]

Prusiewicz A. Zamki i fortece na Wołyniu. – Łuck: “Promyk”, 1922. – 10 s. [in Polish]

Restavrator Voly`ns`kogo voyevodstva. Ly`sty` do okruzhny`x konservatoriv Ministerstva virovny`znan` i narodnoyi osvity` v spravi zboru dany`x, shho stosuyut`sya pol`s`ky`x muzeyiv. // Viddil rukopy`siv LNB imeni V. Stefany`ka NAN Ukrayiny`, f. 26, spr. UK-18. – 335 ark. [in Polish]

Revs`ky`j Z. „Ya yixav na Voly`n`, yak zakonany`j zheny`x do narechenoyi» // Molody`j leninecz`. – 1988. – 15 zhovtnya. [in Ukrainian]

Statut Voly`ns`kogo tovary`stva kraveznavciv i opiky` nad pam`yatkamy` starovy`ny`. 13 chervnya – 30 ly`pnya 1931 r. // Derzhavny`j arxiv Voly`ns`koyi oblasti, f. 46, op. 9, spr. 1842. – 12 ark. [in Polish]

Sulimirski T. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Małopolsce Wchodniej i na Wołyniu // Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU. – 1937. – # 8. – S. 226-227. [in Polish]

Swieszczowski T. Herb miasta Łucka // Ziemia Wołyńska. – 1939. – #1. – S. 11-13. [in Polish]

Teleżyński K. Łuck w czasie okupacji austrijackiej // Ziemia Wołyńska. – 1939. – # 4. – S. 52-55. [in Polish]

Teleżyński K. Opis historyczno-geograficzny wsi Hołoby // Ziemia Wołyńska. – 1939. – #1. – S. 8-11. [in Polish]

Tomkowicz S. Ołyka. // Prace komisji historii sztuki. – Kraków: Nakładem PAU, 1923. – T. 3. – S. 1-37. [in Polish]

Tuchems`ky`j M. Po gluxy`x zakutkax Voly`ns`kogo Polissya. – Krem`yanecz`: Voly`ns`ky`j yepar-

xial`ny`j misijny`j komitet, 1938. – 119 s. [in Ukrainian]

Tuchems`ky`j M. Zhy`ttya i diyal`nist` Svyatogo Rivnoapostol`nogo knyazy` Volody`my`ra ta oxreshhennya pry` n`omu Rusi-Ukrayiny` (988-1938). – Krem`yanecz`: Cerkva i narid, 1938. [in Ukrainian]

Vnutrishnij statut muzejno-bibliotechnoyi komisiyi Voly`ns`kogo tovary`stva pry`yateliv nauk, protokoly` zasidannya naukovoyi rady` komisiyi. 1935 r. // Derzhavny`j arxiv Rivnens`koyi oblasti, f. 160, op.1, spr. 75. – 14 ark. [in Polish]

Voly`ns`ky`j muzej v Lucz`ku. Ly`st do Prusevy`cha z podyakoyu za kolekciyi drukiv z istoriyi Voly`ni, za voly`ns`ki vy`shy`vky` ta malyunky` voly`ns`koyi keramiky`. 1933. // Viddil rukopy`siv LNB imeni V. Stefany`ka NAN Ukrayiny`, f. 88, spr. Prus. 109. – 1 ark. [in Polish]

Voyevods`ki restavratory`. Finansovi spravy` i organizaciya viddiliv my`steczstva u voyevods`ky`x uryadax 1931-1939 // Archiwum Akt Nowych (dali AAN), zesp. 14, sygn. 7027. – 236 s. [in Polish]

Walicki M. Średniowieczne cerkwie Włodzimierza // Rocznik Wołyński. – 1931. – T.2. – S. 371-383. [in Polish]

Wojnicz A. Łuck na Wołyniu. – Łuck: “Promyk”, 1922. – 98 s. [in Polish]

XII z`yizd Rady` restavratoriv 1927 r. // Viddil rukopy`siv LNB imeni V. Stefany`ka NAN Ukrayiny`, f. 26, spr. UK-25. – 202 ark. [in Polish]

Zvit delegata Arxeologichnogo muzeyu Pol`shhi Akademiyi my`stecztv u Krakovi G. Len`chy`ka pro perebuvannya jogo na Voly`ni. 1937 r. // Derzhavny`j arxiv Rivnens`koyi oblasti, f. 160, op. 1, spr. 78. – 5 ark. [in Polish]